

اشاره:

گردهمایی بررسی مسأله فقر و فقرزدایی توسط سازمان برنامه و بودجه به منظور جامه عمل پوشیدن به رهنمودهای ریاست جمهوری، مبنی بر استفاده از دیدگاهها و پیشنهادهاى متخصصین و صاحبانظران کشور برای تهیه و تدوین طرح جامع فقرزدایی از کشور، در روزهای ۲۹-۳۱ اردیبهشت ماه سال جاری در تهران تشکیل شد. آنچه در ذیل می‌آید، گزارشی است، اجمالی از این گردهمایی که تقدیم علاقه‌مندان به این مباحث می‌گردد.

گزارشی از

گردهمایی بررسی مسأله

فقر و فقرزدایی

تهیه‌کننده: طیبه مینویی

آن، راههایی برای کاهش آن در کشور ارائه شد و برنامه پیشنهادی سازمان برنامه و بودجه مورد بررسی قرار گرفت.

ابتدا سیدشمس‌الدین حسینی، دبیر گردهمایی بررسی مسأله فقر و فقرزدایی، از چگونگی کارهای انجام شده جهت برگزاری گردهمایی، گزارشی ارائه کرد. وی گفت: در مجموع حدود ۲۰۰ خلاصه مقاله و نزدیک به ۲۰۰ مقاله، به دبیرخانه گردهمایی رسیده است، که در نهایت، ۳۰ مقاله برای ارائه در گردهمایی انتخاب شد و ۴۷ مقاله نیز قابل چاپ تشخیص داده شد.

پس از گزارش دبیر گردهمایی، حمید میرزاده معاون رئیس جمهوری و رئیس سازمان برنامه و بودجه، ضمن خیرمقدم به حاضرین در جلسه گفت: در پی دستورات رئیس جمهور مبنی بر تهیه و تدوین طرح محو فقر از کشور، که در روز برنامه‌ریزی، یعنی: ۱۱ بهمن ماه سال ۷۴ صادر شد، ستادی برای بررسی ابعاد مختلف طرح فقرزدایی و تدوین لایحه‌ای به همین منظور، در سازمان برنامه و بودجه تشکیل شد. این ستاد با سازماندهی ۹

می‌دهد و به طور مستقیم و غیرمستقیم باعث کندشدن روند رشد اقتصاد خواهد شد.

لذا، قبل از آنکه سیاست و برنامه‌های برای مبارزه با فقر تدوین شود، باید شناخت دقیقی از این که گروه‌های فقیر چه کسانی هستند و خصوصیات اقتصادی، اجتماعی آنان چیست، به دست آید.

تعاریف متعددی از فقر ارائه شده، که یکی از تعاریف مستداول آن، عبارت است از: برآورده نشدن نیازهای اساسی به حد ضرورت و کفایت. در تعریف دیگری، که سازمان ملل ارائه نموده است، فقیر کسی است که: از حداقل سطح زندگی در شأن انسان محروم باشد. با پذیرش این تعاریف، به این دو پرسش باید پاسخ داد که: نیازهای اساسی کدامند و حد ضرورت و کفایت به چه میزان است؟

در این راستا و برای پاسخ به این سوالات و ارائه راهبردهایی برای فقرزدایی، گردهمایی کارشناسان و صاحبانظران کشور، در تهران تشکیل شد. در این گردهمایی، ضمن ارائه تعاریفی از فقر و سطوح مختلف

کارشناسان بر این باورند که در بررسی ابعاد اجتماعی - اقتصادی توسعه پایدار، اندازه‌گیری و تحلیل شاخصهایی همچون: سنجش فقر، سوء تغذیه، خدمات اجتماعی، اشتغال، درآمد، تولیدات کشاورزی و مواد غذایی و... از اهمیت خاصی برخوردار است. به تعبیری دیگر یکی از عوامل اصلی هر برنامه واقع‌بینانه‌ای در مورد توسعه روستا، کاهش فقر ذکر کرد، چرا که درآمد کم و سطح نازل زندگی فقرا که در بهداشت، تغذیه و آموزش آنان متحلی می‌شود، بهره‌وری اقتصادی آنان را کاهش

گروه کارشناسی مرکب از: کارکنان سازمان برنامه و بودجه و دستگاههای اجرایی و سایر صاحب نظران کار خود را آغاز کرد.

این ستاد، طی جلسات متعددی موفق به تدوین پیش نویس طرح فقر زدایی در ۹۹ ماده و ۳۵ تبصره شد که پس از طی مراحل بررسی در هیأت دولت، به صورت لایحه‌ای تقدیم مجلس شورای اسلامی خواهد شد.

وی افزود: در این طرح، حداقل نیاز افراد جامعه به غذا، مسکن پوشاک، بهداشت و درمان، آموزش و سایر مواد ضروری، از جمله: تأمین شغل برای بیکاران و سیاستهای حمایتی براساس استانداردهای علمی و بین‌المللی تعیین شده است. همچنین، در این طرح، ضمن برآورد خط فقر، شیوه‌های اجرایی شناسایی افرادی که از لحاظ درآمدی زیر خط فقر قرار دارند، پیش‌بینی شده است.

پس از گزارش معاون رئیس جمهور، حجت‌الاسلام والمسلمین هاشمی رفسنجانی ریاست جمهوری با سخنان خود، رسماً گردهمایی را افتتاح نمودند.

آقای هاشمی رفسنجانی فقر را مهم‌ترین و بارزترین موضوع مورد بررسی در جامعه دانست و ادامه داد: مسأله فقر از دیدگاه اسلام، یک پدیده نامطلوب و ناخوشایند است. مکتب اسلام و قرآن، پیوسته مسلمانان را به آبادانی دنیا و آخرت دعوت کرده است و فقر را مانع سعادت دنیا و آخرت می‌داند.

سیس، وی به اقدامات اساسی و زیربنایی انقلاب اسلامی در محور فقر از جامعه اشاره کرد و افزود: این اقدامات به تدریج در حال به ثمر رسیدن است. اما در عین حال، محور فقر که ریشه در قرون متمادی گذشته دارد، به بررسی و زمان بیشتری نیازمند است.

رئیس جمهور توضیح دادند که مباحث برنامه‌ریزیهای انجام شده، میزان جمعیت روستایی زیر خط فقر که قبل از انقلاب بالغ بر ۴۸ درصد جمعیت روستایی کشور بود در سال ۱۳۷۳ به حدود ۲۶ درصد رسیده است. همچنین، میزان جمعیت شهری زیر خط فقر نیز، از ۴۷ درصد کل جمعیت شهری در قبل از انقلاب، در حال حاضر، به ۱۲/۲ درصد تقلیل یافته است و کل جمعیت زیر خط فقر در کشور، از ۴۸ درصد در سالهای قبل از انقلاب به حدود ۱۷ درصد در سالهای اخیر رسیده است.

رئیس جمهور در ادامه، علل و عوامل فقر را در جامعه تشریح کرد و از عواملی چون: اشتغال و سرمایه گذاری به

عنوان عوامل مهم در مقوله بررسی راههای محو فقر در جامعه نام برد.

رئیس جمهوری عادلانه کردن پرداخت یارانه‌ها، دریافت اصولی مالیات و اصلاح سیستم مالیاتی به ویژه مالیات بر مصرف، صرفه‌جویی دولتی و منابع شرعی را (خیرات، خمس و زکات) که مستلزم همکاری علما و روحانیون کشور است، به عنوان عوامل مهم فقر زدایی در جامعه دانست.

پس از سخنرانی افتتاحیه رئیس جمهور و محمود عسگری آزاد معاون سازمان برنامه و بودجه، در امور اجتماعی، سخنرانان به ارائه مقالات خود پرداختند. ابتدا، دکتر جمشید پژویان استاد دانشگاه علامه طباطبایی، مقوله فقر و توزیع درآمد را مورد بحث قرار داد و سپس به بررسی خط فقر پرداخت. وی گفت: نتایج یک طرح کاربردی که در مرکز آمار ایران انجام شده، نشان می‌دهد، هزینه زندگی روی خط فقر در سال ۷۳ در مناطق شهری استان تهران، بیش از ۸۱۲ هزار ریال، در استان اصفهان ۸۲۴ هزار ریال، در استان کردستان ۷۴۷ هزار ریال، در استان مازندران بالغ بر ۷۱۵ هزار ریال و در استان آذربایجان غربی معادل ۳۴۱ هزار ریال برای هر نفر در سال است. وی افزود: بر اساس محاسبات انجام شده، مقدار یارانه‌ای که دولت باید پرداخت کند، تا افراد زیر خط فقر در جامعه شهری به سطح خط فقر برسند، سالانه بالغ بر ۷۷ میلیارد ریال است.

سخنران دیگر این نشست، دکتر محمد سروش بود که در سخنان خود تعیین خط فقر را از دیدگاه فقه مورد بررسی قرار داد.

آخرین سخنران جلسه صبح لولین روز، حسن جاجعلی‌فرد، معاون سازمان برنامه و بودجه و رئیس مرکز آمار بود.

وی درباره نحوه اندازه‌گیری فقر و محاسبه خط فقر در این مرکز گفت: برای محاسبه خط فقر، ابتدا با استفاده از معیارهای مورد نظر متخصصان علوم تغذیه، مقدار مواد مغذی لازم و متوسط کالری سرانه برای گروههای مختلف سنی و جنسی استخراج شد و سپس، براساس این اطلاعات، گروههایی که زیر خط متوسط کالری مورد نیاز قرار گرفتند، تعیین شدند و در نهایت، هزینه کل خانوارها براساس نسبت سهم هزینه‌های خوراکی بر سایر هزینه‌های خانوار محاسبه شد و مبنای تعیین خط فقر قرار گرفت.

به گفته وی، درآمد ده درصد از پر درآمدترین خانوارهای جامعه در مناطق شهری در سال ۶۳ حدود ۴۲ برابر درآمد ده درصد کم درآمدترین خانوارهای جامعه بوده، در حالی که این رقم در سال ۷۳ به ۲۹/۴ برابر رسیده است. همچنین درآمد ۲۰ درصد پر درآمدترین خانوارهای جامعه در مناطق شهری در سال ۶۳ معادل ۱۰/۵ برابر درآمد ۲۰ درصد کم درآمدترین خانوارهای جامعه بوده است. این رقم در سال ۷۳ به ۹/۶ برابر کاهش یافته است. وی افزود: روند مذکور در روستاها نیز، به همین صورت بوده است و این نشان‌دهنده بهبود توزیع درآمد در جامعه است.

در نشست بعد از ظهر، صمد رحیمی سوره از وزارت جهاد، پیرامون روستا، فقر و توسعه گفت: به رغم پیشرفت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورهای در حال توسعه، در دهه‌های اخیر، میلیونها نفر که رقم چشمگیری از آنها را روستائیان تشکیل می‌دهند، همچنان از فقر و محرومیت از حداقل امکانات زندگی معمولی رنج می‌برند. وی با بحث پیرامون شرایط و مقتضیات حاکم بر روستاها و ماهیت فقر روستایی، عواملی را که آسیب‌پذیری روستائیان و افزایش فقر آنها را به دنبال دارد، برشمرد. وی حوادث بیولوژیکی، کم بودن میزان محصول، حوادث طبیعی، روابط نابرابر قدرت در معاملات اقتصادی روستائیان و ساختارهای تولید را - که عدم ثبات درآمد و نوسانات آن را به دنبال دارد - از جمله این عوامل دانست.

دکتر محمد جواد زاهدی مازندرانی، دیگر سخنران جلسه بعد از ظهر بود که طی سخنانی، زنان را از زمره آسیب‌پذیرترین گروهها در جوامع سنتی به خصوص در جوامع روستایی نامید و خانوارهایی را که تحت سرپرستی زنان اداره می‌شوند، از آسیب‌پذیرترین خانوارها در جوامع روستایی و نمود واقعی فقر، برشمرد.

در دومین روز گردهمایی، دکتر مجید کارشناس مورد مسأله فقر در جامعه گفت: طبق آمارهای ارائه شده است اکنون ۱۷/۶ درصد از جمعیت ایران زیر خط فقر قرار دارند، ولی این آمار چندان قابل قبول نیست، زیرا این آمار بیشتر مربوط به دستگاههای اجرایی است که براساس یک سری شواهد خاص و هزینه‌های که خودشان برآورد کرده‌اند، به دست آمده است. وی ضمن اشاره به رابطه مستقیم فقر با افزایش انحرافات اجتماعی گفت: در آینده دولت و هر کس که بخواهد این جامعه را

اداره کند، باید فقر را از بین برد البته این کار با برگزاری یک سمینار وامثال آن عملی نمی‌شود، بلکه باید در این زمینه، برنامه‌ریزی‌های مفصلی انجام شود.

درباره فقر روستایی و روشهای محو آن، دکتر فرهاد ماهر گفت: اصلاً فقر در جوامع روستایی و کشاورزی دارای ویژگی‌هایی است که روستاییان و کشاورزان را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. مهمترین این ویژگیها: ضعف جسمانی، انزوای اجتماعی، خارج بودن از مدار قدرت (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) است.

سخنران دیگر، دکتر ابراهیم زاهدی عبقری بود که در مورد فقر روستایی سخنانی ایراد کرد. وی با تقسیم‌بندی فقیران روستایی به پنج گروه اصلی: بیکاران، خانوارهای تحت سرپرستی زنان، چوپانان، صیادان خرده‌پا، کارگران روستا و سالخوردگان، گفت: ساختار سنتی مناطق روستایی بسیاری از کشورهای جهان سوم، مانع اصلی افزایش بهره‌وری منابع است، از این رو به رغم صرف هزینه‌های سنگین در راه فقرزدایی، هنوز نسبت بالایی از جمعیت مناطق روستایی در فقر به سر می‌برند.

وی افزود: برای مقابله با فقر و توسعه مناطق روستایی در کشور، کوششهای فراوانی صورت گرفته است. بعد از اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۱، و فروپاشی مناسبات ارباب رعیی به لحاظ این که کوششها به صورت فرآیندهای جداگانه و بدون ارتباط با هم جریان یافت و فاقد دیدگاه و عملیات سیستمی بود، دستاورد قابل توجهی نداشت. اما پس از انقلاب اسامی توسعه روستایی در اولویت قرار گرفت و برای تسریع امر، نهاد جهادسازندگی تأسیس شد و تشکلهای شورای اسلامی نیز، برای جلب مشارکت مردمی ایجاد گردیدند، که موجب ارتقای چشمگیر شاخصهای اجتماعی و اقتصادی مناطق روستایی در دو دهه اخیر شده‌اند.

در سومین روز از برپایی این گردهمایی، آقای ناطق نوری رئیس مجلس شورای اسلامی، طی سخنانی گفت: برای نظام جمهوری اسلامی، زیننده نیست که مسأله‌ای به نام فقر و قشری به عنوان فقیر در جامعه داشته باشد. وی اصلاح ساختار مالیاتی کشور را مورد تأکید قرار داد و گفت: در حال حاضر، مالیات به شکل صحیح و واقعی اخذ نمی‌شود و افرادی که به درآمدهای باد آورده دست یافته و ثروت‌های کلانی به جیب‌دهاند، از دم تیغ مالیات رد نمی‌شوند، اما از افراد حقوق بگیر ثابت و کسبه

خرده‌پا مالیات گرفته می‌شود. کسبه نیز برای جبران مالیاتی که پرداخت می‌کنند، روی جنس خود می‌کشند و آن را از قشر آسیب‌پذیر جامعه دریافت می‌کنند.

ناطق نوری افزود: با ساختن مدرسه، دادن آب، برق، تلفن و ... به روستاها، نمی‌توان از مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهر جلوگیری کرد، آنچه که سبب خالی شدن روستاها می‌شود، نبود زمینه اشتغال مناسب برای تأمین زندگی و عدم ترویج فرهنگ کارکردن است.

وی، خواستار مشخص شدن سیاستهای صنعت، تجارت و کشاورزی در کشور شد و گفت: ارزش نهادن به دامداری و کشاورزی در کنار صنایع جانبی و تکمیلی و از طرف دیگر، ایجاد زمینه اشتغال، کشور را به غنا خواهد رساند.

پس از سخنان رئیس مجلس شورای اسلامی، دکتر سهیلا بروین استاد دانشگاه، در مورد توزیع درآمد شد، سخنانی ایراد کرد و گفت: رشد یک فرآیند نابرابر است و تنها راه تعدیل، اصلاح نظام مالیاتی کشور است. وی افزود: ۶/۶ درصد از مصرف کل کشور، در اختیار یک درصد جامعه است که یکی از دلایل این نابرابری، وجود درآمدهای نفتی در کشور است.

مهدی رحمتی، مدیر کل دفتر امور انرژی سازمان برنامه و بودجه، از دیگر سخنرانان آخرین روز گردهمایی بررسی فقر و فقرزدایی، گفت: یکی از ویژگیهای بارز مصرف انرژی در کشور ما، سطح بالای بارانه پرداختی نایب حاملهای انرژی به ویژه فرآورده‌های نفتی است. وی یکی از معایب مهم نظام پرداخت بارانه انرژی در ایران را، توزیع ناعادلانه آن بین مناطق شهری و روستایی و در بین خانواده‌های فقیر و غنی دانست و گفت: طبق مطالعات به عمل آمده، در قالب طرح جامعه انرژی کشور در سالهای ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۹، در حدود ۶۶ درصد پرداختهای بارانه انرژی در بخش خانگی به خانوارهای شهری اختصاص یافته است.

جواد حق شناس، درباره ابعاد محرومیت مسکن در روستاها گفت: هر چند که برخلاف خانوارهای محروم شهری - که هزینه‌های مسکن بخش بزرگی از هزینه‌های ایشان را تشکیل می‌دهد - سهم هزینه مسکن از هزینه‌های خانوار روستایی، چندان زیاد نیست، اما ابعاد محرومیت مسکن در روستاها از جنبه کیفی بسیار زیاد است.

وی با اشاره به این که بنا بر سرشماری مرکز آمار

ایران، تنها ۴۰ درصد از واحدهای روستایی از ساده‌ترین خدمات زیستی برخوردارند، گفت: گذشته از کیفیت نازل خدمات وامکانات رفاهی، آسیب‌پذیری واحدهای مسکونی روستایی در برابر سوانح طبیعی، چون سیل و زمین لرزه، یکی از مهمترین عوامل تشدید محرومیت فقر اقشار روستایی می‌باشد.

در پایان این گردهمایی با تقدیم هدایایی سخنرانان خاتمه یافت.

در یک جمع‌بندی نهایی، از این گردهمایی، می‌توان موارد ذیل را برشمرد:

در بررسی پدیده فقر به عنوان یک مسأله پیچیده سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، توجه به ابعاد مختلف و جنبه‌های زیرساختی آن، از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. اما متأسفانه، آنچه در این گردهمایی مطرح شد، کمتر جنبه‌های زیرساختی مسأله را مورد توجه قرار داد و عوامل اصلی نیز نادیده گرفته شد (عواملی از قبیل وابستگی شدید اقتصادی به نفت، تمهیدات ارزی کشور، فساد مالی - اداری حجم نقدینگی بالا و تورم، پایین بودن سطح اشتغال، توزیع ناعادلانه در آمد، نظام مالیاتی نادرست، حجم واردات بالای کالاهای مصرفی و ...)

حضور اندک یا عدم حضور صاحبانظران عمده اقتصادی - اجتماعی کشور و اساتید سرشناس دانشگاهها، باعث شد تا مقالات ارائه شده از عمق و غنای کمتری برخوردار باشد و بیشتر به توصیف پدیده فقر از دیدگاههای مختلف پرداخته شود. به دلیل پراکندگی و ناهماهنگی آمار و اطلاعات در کشور، آمارهای ارائه شده در سمینار، از صحت و سقم لازم برخوردار نبود و در مواردی حتی با یکدیگر تناقض داشتند.

استقبال بسیار کم (خالی بودن بیش از ۳ صندلیهای سالن)، ناهماهنگی و بی‌نظمی در تنظیم زمان ارائه مقالات و سخنرانیها (گاه تا ۲ ساعت از برنامه پیش‌بینی شده تجاوز می‌کرد)، گزارشات طولانی و خسته‌کننده مسؤولین بخشهای مختلف سازمان برنامه و بودجه، که بیشترین زمان گردهمایی را به خود اختصاص داده بود(که بالاترین بی‌نظمی را در توجه به زمان مقرر شده، داشتند) از دیگر موارد و اشکالات این گردهمایی بود.

در نهایت، برگزاری این گردهمایی به عنوان تلاشی در جهت طرح مسأله فقر در جامعه و راهگشایی برای دوانمردان و مسؤولان کشور، در جهت مبارزه با این پدیده شوم قابل تقدیر است.